

Octubre 1922: la «Marxa sobre Roma», preludi de la dictadura feixista

La conquesta del poder no va ser el resultat directe de la insurrecció, sinó que es va produir per la decisió del rei segons la legalitat italiana

Matteo Pasetti

El mes d'octubre d'ara fa cent anys, els esdeveniments que han passat a la història amb el nom de «Marxa sobre Roma» portaren Benito Mussolini al govern del Regne d'Itàlia, marcaren el final de l'etapa liberal i inauguraren el règim feixista. En els anys següents, la «marxa» va ser considerada i celebrada com l'acte fundacional de la «revolució feixista». Fins i tot a l'estranger el ressò dels fets va ser notable i en diversos ambients de l'extrema dreta europea es va començar a mirar el feixisme italià com un exemple a imitar. Encara avui, a un segle de distància, entorn dels fets d'octubre de 1922 persisteix un mite estès no només entre les minories nostàlgiques, que segueixen venerant la figura del Duce, sinó també en un segment molt més ampli de l'opinió pública.

Però al darrere de la lectura simplista i mitificada de la «Marxa sobre Roma»,

la història ens mostra una realitat més complexa. D'una banda, la mobilització dels «camises negres» va representar veritablement un fenomen insurreccional, preludi de la dictadura. De l'altra, no es va tractar d'un autèntic cop d'estat.

Nàpols, 24 d'octubre de 1922

La decisió d'organitzar una marxa dels militants feixistes cap a la capital va ser adoptada per la cúpula del partit de Mussolini el 24 d'octubre de 1922, en el curs d'una reunió que va tenir lloc en un hotel de Nàpols mentre a la ciutat partenopea s'estava celebrant una concentració de milers de «camises negres».

Tres anys i mig després de la seva fundació el març de 1919, superat un inici difícil, el moviment feixista és ja un protagonista de la vida política italiana. Com a gran part d'Europa, també a Itàlia la postguerra va estar travessada per fortes ten-

sions socials. Una onada de protestes populars contra l'alt cost de la vida, vagues dels treballadors a les fàbriques, agitació dels temporers del camp a la plana del Po, ocupacions de terres a les regions meridionals, havien donat un caràcter de conflictivitat excepcional al bienni 1919-1920 (per això conegut, una mica impròpiament com a bienni roig).

Aquest cicle de lluites, en gran part espontànies, havia estat acompanyat d'un creixement sense precedents de la sindicació i de la politització del món del treball, al mateix temps que els esdeveniments a Rússia alimentaven el mite de la revolució bolxevic. No obstant això, des del 1921 l'increment de l'atur provocat per un empitjorament general de la situació econòmica havia debilitat el proletariat italià i havia portat a una disminució de les vagues i de l'agitació. A més, la mobilització de les classes subalternes no suposava l'única manifestació de les tensions socials de la postguerra.

De fet, el naixent moviment feixista havia contribuït a exasperar el clima polític des del començament pel seu ús sistemàtic de la violència. Havia sorgit per exemple el fenomen de l'«esquadrisme», és a dir «esquades» de «camises negres» organitzades com a milícies paramilitars amb l'objectiu de colpejar i intimidar els adversaris. Cap a la meitat de 1920, la violència «esquadrista» havia explotat particularment en regions on la presència de forces socialistes i catòliques havia estat històricament més significativa: en territoris com l'Emília-Romanya, la Toscana, la Llombardia, el Vèneto i la Pulla. Les incursions eren finançades per propietaris rurals i estaven formades preferentment per elements procedents de ciutats pròximes (sobretot, joves inadaptats, estudiants, exoficials de l'exèrcit, professionals

liberals) que amb freqüència comptaven amb la connivència de la magistratura i de les forces de l'ordre.

Al costat dels «esquadristes» i les elits rurals, el feixisme havia començat a atreure també estrats de la petita i mitjana burgesia urbana: un conjunt compost per artesans, comerciants, empleats, intel·lectuals, que la Gran Guerra havia aproximat al nacionalisme més extrem. En molts casos, veient erosionar-se els estalvis propis a causa de la inflació provocada per la crisi econòmica postbèlica, aquests estrats mitjans perceïen un fort sentiment de por i d'inseguretat social i trobaven en el feixisme l'única alternativa creïble tant a la revolució socialista com al vell ordre liberal.

Precisament en aquests estrats socials, Mussolini havia identificat els principals referents del seu projecte polític, defensant cada cop més obertament els seus interessos. A les eleccions de maig de 1921, precedides d'una escalada de violència «esquadrista», els feixistes havien obtingut una trentena d'escons i entraven en el parlament per primer cop.

Però més enllà del pla electoral, el creixement del feixisme era evident també en la dimensió organitzativa. Si en el 1919-20 el moviment comptava uns pocs milers de militants, des de l'inici de 1921 s'havia estès ràpidament per tot el territori italià i el novembre s'havia transformat en un autèntic partit: el Partit Nacional Feixista (PNF). El maig de 1922, el PNF havia arribat a la cota de 322.000 inscrits, superant en número tots els altres partits.

Quan el 22 d'octubre de 1922, Mussolini i els seus més fidels van decidir engegar els preparatius per a la Marxa sobre Roma, portant a la pràctica una idea sobre la qual feia temps que reflexionaven, represen-

Les incursions «esquadristes» eren finançades per propietaris rurals i estaven formades per elements procedents de ciutats pròximes.

taven, de fet, la principal força d'oposició extraparlamentària. L'organització es va encomanar a un quadrumvirat format per Italo Balbo, Michele Bianchi, Emilio De Bono i Cesare De Vecchi, que tenien la responsabilitat d'establir el pla d'acció i coordinar les operacions. Però ni el mateix Mussolini imaginava quin podia ser el resultat de la marxa: una demostració de força en si mateixa, una simple provocació en l'enfrontament amb les autoritats estatals o una autèntica insurrecció amb l'objectiu de conquerir el poder per vies subversives?

Perusa, 27-28 d'octubre de 1922

Acabada la concentració de Nàpols, Mussolini, el quadrumvirat i els dotze comandants de zona que havien estat encarregats de dirigir les esquadres feixistes començaren a preparar la marxa sobre Roma. Com a «quarter general de la revolució feixista» es va escollir la ciutat de Perusa, en el centre d'Itàlia, a uns 170 kilòmetres de la capital. Aquí s'estableix el quadrumvirat per dirigir les operacions.

Les ordres preveien que la mobilització comencés la nit del 27 al 28 d'octubre amb la concentració dels «camises negres» a les principals ciutats italianes. Una part dels «esquadristes» tenien la missió de controlar cadascuna de les localitats i l'altra, la més ben armada, la de posar-se en marxa cap a la capital.

Però la mobilització arrenca anticipadament, sorprenent les forces de l'ordre i el mateix quadrumvirat. Ja a dos quarts

de dotze del matí del 27 d'octubre, Pisa és la primera ciutat ocupada per les tropes feixistes. Camions plens aboquen els «camises negres» sobre la ciutat on assalten els edificis públics i els llocs de major importància estratègica, com les oficines de correus i l'estació ferroviària. En les hores següents, passa el mateix en molts altres centres urbans: Cremona, Siena, Piacenza, Foggia, Florència, Treviso, Rovigo, Alessandria, Verona, Bolonya, Venècia, Ferrara, Pavia, Novara, Trieste, Gorizia, Brescia i encara alguns més. En gairebé tots els casos, els feixistes ocupen els punts neuràlgics del sistema administratiu local sense trobar resistència. Cap a la tarda, els primers contingents d'«esquadristes» comencen a moure's en tren i en cotxe cap a Roma.

Fins i tot a Perusa l'autoritat pública va cedir el poder sense que s'hagués disparat un sol tret. Però el quadrumvirat no aconsegueix controlar les accions i coordinar la «revolució feixista» com s'havia previst. Balbo, Bianchi, De Bono i De Vecchi no van tenir cap possibilitat de dirigir les operacions des del «quarter general» La mobilització feixista avança d'una manera caòtica.

El 28 d'octubre, sota una pluja intensa i persistent, afamades i mal equipades, les columnes de feixistes procedents de diverses regions italianes es concentren en diverses localitats a les portes de Roma, a punt per entrar a la capital. Però no arriba cap ordre de Perusa, mentre que, per contra, se succeeixen els rumors sobre la

La cúpula del Partit Nacional Feixista italià, coneguda com el Quadrumviro inicia la «Marxa sobre Roma», després del congrés del partit, celebrat a Nàpols. D'esquerra a dreta: Emilio De Bono, Attilio Teruzzi, Italo Balbo, Benito Mussolini, Cesare Maria De Vecchi, Aurelio Padovani i Achille Starace, envoltats de «Camises negres», el 27 d'octubre de 1922. Fotografia d'Efe.

proclamació imminent de l'estat de setge per part del govern italià.

Efectivament, el consell de ministres estava discutint l'oportunitat d'enviar l'exèrcit a parar la marxa feixista. El cap del Govern, Luigi Facta, era partidari de mesures excepcionals per restaurar l'ordre públic, però no disposava del suport unànime dels seus ministres i encara menys del rei Víctor Manuel II. L'Estat italià va demostrar no tenir cap voluntat política de bloquejar l'accés del feixisme.

Milà, 29 d'octubre de 1922

Mentre a Perusa el quadrumvirat havia perdut el control de la mobilització, i a Roma el Govern continuava inert, el líder del feixisme manté una actitud d'esperar i veure, aïllat, seguint els esdeveniments des de Milà, a prop de 600 kilòmetres de distància de la capital. De fet, la seva participació en la «marxa» va ser insubstantial.

Com sempre, l'ambigua estratègia mussoliniana va oscil·lar entre l'extremisme i la moderació. Per una banda, Mussolini

El 29 d'octubre Mussolini rep el telegrama en el qual el rei l'invita a una entrevista per encarregar-li de substituir el dimissionari Facta.

es presentava com el cap dels insurgents, no disposat de cap manera a tancar l'acció esquadrística ni a acceptar solucions de compromís com, per exemple, la formació d'un govern amb el vell liberal Antonio Salandra. Per l'altra, esperava en realitat l'evolució de la situació, sense exposar-se gaire, per explotar per al seu avantatge exclusiu la debilitat que l'Estat liberal estava posant de manifest. Va ser, per tant, a Milà que la tarda del 29 d'octubre Mussolini rep el telegrama en el qual el rei l'invita a una entrevista per conferir-li l'encàrrec de substituir el dimissionari Facta.

Roma, 30-31 d'octubre de 1922

Després de sortir en tren de Milà el vespre del 29 d'octubre, Mussolini arriba a Roma el matí del 30 per sotmetre al rei la llista dels ministres que formarien el seu govern. La relació comprenia tres membres del PNF, tres representants de l'àrea democràtica, dos del Partit Popular d'inspiració catòlica, un nacionalista, un liberal, un independent i dos generals filofeixistes.

Es tractava, per tant, d'un govern de coalició que descansava en una convergència d'interessos entre el cap del feixisme i diverses forces polítiques: el primer semblava renunciar al propòsit de subvertir l'ordre constituït per tal d'arribar al poder des d'una posició de minoria parlamentària, els altres acceptaven el risc d'encomanar el país a Mussolini com una última temptativa de sortir de la inestabilitat política i

en l'esperança de «normalitzar» el moviment feixista. En síntesi, s'estava generant una mena de «solució bonapartista»: davant la crisi del sistema polític liberal, les velles classes dominants cedien una part del poder a una personalitat carismàtica que, mitjançant una forma de govern autoritari, semblava que podria conservar la jerarquia social consolidada.

L'endemà, es va deixar que els aproximadament 50.000 feixistes de la «marxa» entressin a Roma amb una desfilada desafiant encapçalada pel mateix Mussolini. Les imatges de l'època el retraten al davant del seguici, al costat dels quadrumvirs i dels comandants, en una perfecta posada en escena. Malgrat el mite ràpidament construït per exaltar la rellevància revolucionària de l'expedició feixista el fet és que es va concloure quan els jocs ja estaven fets. La conquesta del poder no va ser el resultat directe de la insurrecció, sinó que es va produir per la decisió del rei segons els procediments previstos en la legalitat italiana.

La violència i les ocupacions feixistes a moltes ciutats d'Itàlia, però, no van acabar immediatament. No va ser fins al 7 de novembre que les autoritats estatals van restablir l'ordre públic. Però, llavors, la dictadura era ja a l'horitzó i la «Marxa sobre Roma» n'havia estat el preludi. ●

Matteo Pasetti és historiador i professor del Departament de Filosofia i Comunicació de la Universitat de Bolonya.

CULTURA

Hélène i Emmanuel Carrère: secrets de família

Una història d'amor maternofilial, de traumes infantils i psicoanàlisi i de desmesurades ambicions literàries i socials

Marc Bassets, París

Les lletres espanyoles tenen els germans Machado, els Goytisolo, els Panero. A França van tenir els Goncourt. O els Dumas i els Daudet, pares i fills. La glòria literària pot ser una qüestió familiar. Dos dels noms més respectats de la cultura francesa actual són mare i fill. Parlem d'Hélène Carrère d'Encausse i d'Emmanuel Carrère. El fill firma sense la segona part del cognom, que, com és costum en aquest país, és el cognom del marit d'Hélène i el pare d'Emmanuel: Louis Carrère d'Encausse és l'home a l'ombra en aquesta història d'amor maternofilial, de traumes infantils i psicoanàlisi i de desmesurades ambicions literàries i socials.

Hélène Carrère d'Encausse és filla d'una russa i un georgià exiliats a França. El seu cognom de naixement era Zourabichvili. El pare –un poliglòt amb una densa formació cultural, fascinat per les ideologies feixistes dels anys trenta i amb tendència a la depressió– va desaparèixer al final de la Segona Guerra Mundial. Hélène era una nena i allò la va marcar per sempre. La nena, que fins als quatre anys no va

parlar ni una paraula de francès, acabaria convertint-se, primer, en una historiadora de referència sobre Rússia i la Unió Soviètica, i, més tard, en la primera dona a dirigir l'Acadèmia francesa, fundada pel cardenal Richelieu el 1635.

Com a historiadora, va adquirir renom internacional quan el 1978 va publicar *L'Empire éclaté* (L'imperi esclatat). El llibre predeia el final de la Unió Soviètica amb 13 anys d'antelació. No va encertar amb exactitud els motius. Ella creia que l'imperi esclataria per la separació de les repúbliques musulmanes d'Àsia Central; en realitat va esclatar, com recordaria el periodista Daniel Vernet a *Le Monde*, no a la perifèria, sinó al centre, i a causa dels bloquejos econòmics i socials del comunisme. Carrère d'Encausse, en tot cas, va saber veure que l'URSS no era eterna, com ho semblava en el moment de la publicació. El llibre es va vendre massivament i va consagrar definitivament la historiadora. Quan Vladímir Putin va arribar al poder, es va reunir amb ella al Kremlin: Carrère d'Encausse era una d'aquelles veus sempre comprensives amb el líder rus.